

Drs. Paul Revis

Jung als empirisch psycholoog

Studiedag, 4 november 2006

Paul Revis opende zijn lezing met te vertellen over zijn kennismaking met **Jungs** gedachtegoed. Het intrigeerde hem dat **Jungs** werk aan de universiteiten in de periferie bleef. Zijn werk werd beschouwd als speculatief en niet empirisch. Velen zagen en zien hem als een mysticus, een filosoof, en niet als een wetenschapper die met harde feiten werkt. 'Facts first, theory later' is een uitspraak die Jung in 1952 deed. Daarmee heeft hij toentertijd willen onderstrepen dat hij zich vóór alles een empiricus voelde. Dat is nog maar de vraag. Revis onderscheidde twee soorten empirisme: kwalitatief en kwantitatief empirisme. De eerste soort heeft betrekking op alles wat meetbaar en telbaar is; de tweede soort is beschrijvend van aard. Droomonderzoek kun je kwantitatief verrichten door duur, frequentie e.d. te noteren. In de jaren 1904/05 hield Jung zich met de galvanometer en associatieproeven bezig. Met de galvanometer wilde hij huidreacties registreren. Dat was laboratoriumwerk. Exact wetenschappelijk werk. In 1909 verliet hij het ziekenhuis in Zürich. Hij werd filosoof. Hij ging geen proeven meer nemen, maar ging nadenken over het fenomeen in hoeverre er psychische consequenties zijn voor fysieke veranderingen. William James in zijn *Varieties of religious experience* en Theodore Fleurnoy in zijn *Des Indes à la planète Mars* hebben hem daarbij zeer geïnspireerd. Janet was daar in Frankrijk al mee begonnen. In zijn kwalitatieve beschrijving paste hij de fenomenologische methode toe d.w.z. een zo objectief mogelijke beschrijving van een waargenomen verschijnsel, waarbij de waarnemer ernaar streeft zoveel mogelijk buiten schot te blijven met zijn voorkennis, zo min mogelijk voor ingenomen te zijn. **Jungs** begrip *anima* is een ervaringsbegrip, omdat hij bij zijn observaties in de kliniek regelmatig terugkerend patroon waarnam in het omgangsgedrag tussen mannen en vrouwen. Het zag een gemeenschappelijkheid tussen de geslachten. Daarvoor ging hij te rade bij de mythologie en zag zijn indruk bewaarheid. Het patroon dat hij had waargenomen, was van alle tijden.

In de fenomenologie is de onderzoeker zich zeer sterk bewust van het gegeven dat de waarnemer een onderdeel van het waarnemingsproces. Hij streeft ernaar zo min mogelijk bevooroordeeld te zijn. Husserl is niet de uitvinder van de fenomenologische methode heeft de methode verfijnd. Jung hanteert deze manier van beschrijven, zonder dat hij Husserl ergens in zijn *Verzameld werk* noemt. Er blijkt geen onbevooroordeeldheid mogelijk te zijn, omdat elke waarnemeronderzoeker altijd wel iets van een theoretisch inzicht meeneemt in zijn beschrijving van het waargenomene. De **psychoanalytische** methode levert psychoanalytische antwoorden op. Elke onderzoeker zit zo vanwege zijn uitgangspunt in zijn eigen vicieuze cirkel opgesloten. Daarom moet elke **psychologische** vraagstelling open zijn. James was daar in zijn godsdienst **psychologische** onderzoek zeer in geslaagd. Zijn werk houdt tot op de dag van vandaag stand. James past empirisch onderzoek toe op het fenomeen godsdienst. In zijn ronde langs alle mogelijke religies komt hij tot vaststellingen die de theologen onwelgevallig waren. Jung doet hetzelfde en krijgt te horen dat hij psychologiseert, als hij probeert te zeggen wie God is. Hij verweert zich door te zeggen dat hij toch God niet wil en kan analyseren. Hij realiseert zich dat God een symbool van God is.

Martin Buber verwijt Jung dat hij een gnosticus is. Hij komt met een ongepubliceerd gnostisch geschrift aan, dat Jung op jeugdige leeftijd zelf had samengesteld. Jung voelde

zich in de rug aangevallen. Viktor White, de bevriende dominicaan die hem aanvankelijk prijst, valt hem later aan op zijn empirisch materiaal – de religieuze symbolen – dat hij wenste te analyseren bij zijn patiënten. Rudolf Otto had het beter begrepen toen hij het had over de ervaring van het **numineuze**. Jung overdrijft zijn empirisme, wanneer hij zegt dat de mens net zo min iets van God weet als een mier iets over de inhoud van het Brits Museum kent. Wie is de mens dat hij zich uitspraken over God kan veroorloven. Aan het secundaire fenomeen geloof gaat goed vertrouwen vooraf.

Door dit anti-metafysische standpunt ontlokte Jung bij de theologen de reactie, dat hij atheïst zou zijn en hen zou opscheppen met iets totaal onkenbaars. Dit conflict lijkt onoplosbaar, totdat op het einde van zijn leven er een merkwaardige ontkenning plaatsvindt. In 1959 geeft Jung aan de BBC een interview. De interviewer vraagt hem: ‘Do you believe in God?’ Jung antwoordt: ‘I don’t believe, I know.’ Dit antwoord roept een storm van protesten op. De vragenstellers eisen een antwoord van Jung. In het radioblad van de BBC geeft Jung na lang aandringen antwoord. ‘Ik weet dat ik klaarblijkelijk met een op zichzelf onbekende grootheid geconfronteerd ben, die ik in consensus omnium ‘God’ noem’. Deze onbekende grootheid is te beschouwen als het archetype an sich oftewel God voor de gelovige. Deze kan empirisch niet worden onderzocht. Ik constateer de factor, maar kan haar niet doorgronden. De symbolen van God kan ik beschrijven, maar God is een factor die ik zelf niet in de hand heb. Zijn bestaan kan alleen worden vastgesteld door verwijzing van het symbool. Daarmee sluit Jung de transcendentie uit. Dat is een strikt empirisch standpunt. Zodoende verricht hij pioniersarbeid. Een godsdienstpsycholoog kan zijn onderzoek zonder metafysische vertroebeling verrichten. Jung is echter niet in de valkuil van het empirisme gevallen. Levenslang heeft hij besef gehad van de intuïtie van een **numineuze** factor, die niet te herleiden viel tot een empirische oorzaak. Dat besef spreekt ook uit de spreuk boven **Jungs** deur in Bollingen: *vocatus atque non vocatus, Deus aderit.* (= geroepen of niet, God zal aanwezig zijn). Ook in zijn briefwisseling met Freud blijkt Jung dat hij zich verbaast over Freuds uitspraak, dat hij zich zou moeten blijven verzetten tegen de modderstroom van het occultisme. Zo spreekt, aldus Jung, iemand die zich heeft opgesloten in zijn eigen denkstelsel. Jung schrijft dan ook: ‘Ik wist dat ik me hierin nooit zou kunnen schikken.’ Ik ben God iedere dag dankbaar, dat ik de werkelijkheid van het Imago in mij mocht ervaren. Jung heeft besef van een wankel evenwicht tussen intuïtie en ervaring. Vanuit dat perspectief laat Jung als een empirisch psycholoog kenschetsen.

Johan Reijmerink